

Janusz Podzielny
Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny
<https://orcid.org/0000-0001-5907-4256>

Müller, S., Morciniec, P. and Polgar, N.
(eds) (2022) *Neurowissenschaften
in der Diskussion. Anregungen zum
Weiterdenken / The Moral Brain. Stimuli
for Further Reflection*

Wien: Facultas (Bioethik in der Diskussion / Bioethics
in discussion, 4) ISBN: 978-3708921761, pp. 124

W 2021 r. członkowie Stowarzyszenia Bioetyków Europy Środkowej (BCE) w ramach swej cyklicznej konferencji (tym razem w Ołomuńcu w Czechach) zajęli się bardzo aktualnym oraz wciąż nie do końca zbadanym zagadnieniem mózgu i moralności, próbując odpowiedzieć na pytanie, na ile moralności pozwala ludzki mózg? Problematyka ta wpisuje się oczywiście w szerszą debatę, jaka toczy się obecnie w obrębie neuronauk, gdzie nierzadko podaje się w wątpliwość tradycyjnie rozumianą moralność w znaczeniu zdolności człowieka do odpowiedzialnego (tj. świadomego i wolnego) działania zgodnie z obiektywnymi zasadami etycznymi. Moralność jawi się tu bowiem najczęściej jako wynik pewnych biologicznych procesów i bodźców zachodzących w człowieku sprawiających, że reaguje on bardziej na sposób zwierzęcy niż właściwy autonomicznej osobie ludzkiej.

Właśnie naprzeciw tym nowatorskim oraz dość kontrowersyjnym wyzwaniom starała się wyjść wspomniana konferencja BCE, a jej rezultatem jest opublikowana w 2022 r. przez Wydawnictwo Uniwersytetu Wiedeńskiego „Facultas” książka pt. „Neuronauki w dyskusji. Sugestie do dalszego myślenia” (tytuł w języku niemieckim); „Moralny mózg. Bodźce do dalszej refleksji” (tytuł w języku angielskim). Recenzowana publikacja to kolejny, czwarty tom w ramach serii „Bioetyka w dyskusji”, której poszczególne teksty stanowią materiał do przemy-

śleń na temat bardziej wrażliwego podejścia do dylematów związanych z życiem. Tym razem w skład tego dwujęzycznego (angielsko-niemieckiego) opracowania weszło siedem tekstów, które z różnych perspektyw (m.in. filozoficznej, teologiczno-etycznej, neuronaukowej, psychiatrycznej) odnoszą się do fenomenu moralności oraz mózgu człowieka.

W pierwszym artykule zatytułowanym „Mózg i moralność. Uwagi wstępne” redaktorzy tej publikacji, czyli Sigrid Müller i Nenad Polgar z Uniwersytetu Wiedeńskiego oraz ks. Piotr Morciniec z Uniwersytetu Opolskiego, prezentują najważniejsze podejścia myślowe, gdy idzie o temat moralności i ludzkiego mózgu (pp. 11–24). Niewątpliwie wielką rolę w badaniach tej problematyki odgrywają neuronauki, niemniej jednak autorzy omawianego tekstu zwracają w tym kontekście uwagę na konieczność interdyscyplinarnego dialogu z różnymi naukami humanistycznymi, w tym również z etyką. Centralne w tym względzie pozostaje bowiem zagadnienie oceny etycznej osiągnięć neuronauk, zwłaszcza jeśli chodzi o postrzeganie ludzkiej wolności. Konkludując: autorzy tego wprowadzającego artykułu stwierdzają, że udoskonalenie ludzkiego mózgu, do którego dąży dziś wielu naukowców, niekoniecznie wiąże się z wykorzystaniem zwiększonych zdolności poznawczych człowieka w sposób moralny, dlatego wypowiadają się raczej przeciwko takim działaniom.

Drugi tekst zawarty w recenzowanej książce nosi tytuł: „Neuronauka i bioetyka teologiczna. Dialog interdyscyplinarny” (pp. 25–44). Jego autorem jest Andrea Vicini SJ, teolog moralista i bioetyk z *Boston College* w USA, który już na wstępie zauważa, iż bioetyka teologiczna na różne sposoby odnosi się do neuronauk, badając ich konkretne zastosowania (np. głęboką stymulację mózgu) czy też zajmując się teoretycznymi ujęciami z perspektywy filozofii i teologii. Z teologicznego punktu widzenia Vicini zwraca szczególną uwagę na osobisty i społeczny wymiar uzdrowienia, a także na debatę dotyczącą rozróżnienia między terapią a ulepszaniem człowieka (ang. *enhancement*). Etycznym celem staje się w tym kontekście wyznaczenie ram, które umożliwią rozpoznanie dynamiki oraz wspieranie cnót osobistych i społecznych, dzięki czemu mogą zostać przekształcone niesprawiedliwe struktury społeczne. Reasumując, Vicini podkreśla, że w konfrontacji nauk teologicznych z neuronaukami krytycznej analizy wymaga zawsze potrójna wizja: osoby ludzkiej (antropologiczna), nauki oraz społeczeństwa.

Trzeci zamieszczony w omawianej publikacji artykuł pt. „Neuronauki i etyka teologiczna. Uwagi na temat interdyscyplinarnego dyskursu” (pp. 45–63) jest autorstwa Angeliki Walser, teolog moralnej z Uniwersytetu w Salzburgu. Już na wstępie przywołuje ona słynny przypadek Phineasa Gage’a (1823–1860), który wskutek wypadku doznał poważnego uszkodzenia mózgu. Historia ta używa-

na jest nieraz jako spektakularny dowód na nieistnienie wolnej woli człowieka, co Walser słusznie krytykuje, odwołując się do przykładu z życia swej 14-letniej córki. Oczywiście, zdaniem autorki, jest fakt, że istnieje neuronalna podstawa dla wyborów moralnych, jakich nie może ignorować etyka teologiczna. Owe procesy neuronalne są koniecznymi w prawdzie, jednak niewystarczającymi elementami w podejmowaniu decyzji, czyli w społecznym i moralnym zachowaniu człowieka. Odwołując się do tekstu Memorandum „Refleksyjna neuronauka” z 2014 r., Walser zwraca uwagę na trzy istotne aspekty owocnego dyskursu interdyscyplinarnego pomiędzy neuronaukami a etyką teologiczną. Chodzi zwłaszcza o: (1) osadzenie neuronauk w kontekście społecznym; (2) konieczną krytykę błędów kategorialnych oraz świadomość różnych perspektyw, metod i granic poszczególnych dyscyplin naukowych; (3) znaczenie relacyjnej antropologii dla wolnej woli człowieka.

W czwartym tekście wchodzącym w skład recenzowanej monografii zbiorowej, zatytułowanym „Moralni aktorzy, mózgi i moralne ulepszenie” (pp. 65–79), Elisabeth Hildt, profesor filozofii z *Illinois Institute of Technology* w Chicago, przedstawia w pierw ogólne refleksje na temat ludzi i ich zachowań moralnych oraz wzrastającej świadomości roli mózgu w tej dziedzinie. Następnie przybliżona zostaje kwestia moralnego ulepszenia człowieka (ang. *moral enhancement*) przez interwencje biomedyczne, co wiąże się niewątpliwie z pytaniami etycznymi. Podsumowując, Hildt stwierdza, że aktualne podejście do ulepszenia moralnego w znacznej mierze posługuje się perspektywą skoncentrowaną na funkcjonowaniu ludzkiego mózgu (jego chemii). Poprzez to ignoruje się, niestety, szerszy kontekst związany z moralną zdolnością człowieka do działania, na którą to zdolność wpływa szereg czynników indywidualnych, społecznych i kulturowych.

W kolejnym, piątym artykule (pp. 81–94), ks. Walter Schaupp, emerytowany profesor teologii moralnej z Uniwersytetu w Graz, przedstawia koncepcję tzw. „przywłaszczonej wolności” (niem. *angeeignete Freiheit*) w ujęciu Petera Bieriego (1944–2023). Niniejsze pojęcie zostało wypracowane przez tego szwajcarskiego filozofa w 2001 r. w jego dziele pt. „Rzemiosło wolności. O odkryciu własnej woli” (niem. *Das Handwerk der Freiheit. Über die Entdeckung des eigenen Willens*), wpisującym się w ważną debatę pomiędzy neuronauką a filozofią umysłu. Zdaniem Schauppa, koncepcja wolności, jaką prezentuje Bieri, to podejście kompatybilistyczne, stawiające w centrum własne „ja” jako element decydujący, w którym realizują się ludzka autonomia i samostanowienie. Poprzez proces świadomego i refleksyjnego przywłaszczania wcześniejszych spontanicznych i „niewolnych” życzeń tworzy się – według Petera Bieriego – nowe, wolne „ja”. Ta teoria, jak podsumowuje Schaupp, ma swoje granice, ale jest w sta-

nie wytłumaczyć, co może oznaczać samostanowienie w obliczu nowych form niebezpośrednich wpływów społecznych czy manipulujących sił. Ważną rolę w odniesieniu do wolności pełnią tu zwłaszcza poszukiwania oraz praktyki duchowe człowieka, otwierające nową wewnętrzną przestrzeń dla pogłębionej świadomości samego siebie.

Szósty tekst recenzowanej książki nosi tytuł „Co mogą nam powiedzieć neuronauki? Urazy mózgu i ich wpływ na zachowanie” (pp. 95–109). Autorem tego artykułu jest Petr Hlušík, profesor neurologii z Uniwersytetu w Ołomuńcu, który zwraca uwagę na wybrane przykłady zmiany zachowań ludzkich z powodu uszkodzeń mózgu (zwłaszcza płata czołowego). Chodzi tu zwłaszcza o przywołaną już w omawianej publikacji historię wypadku, jakiemu uległ w 1848 r. amerykański robotnik Phineas Gage. Nowsze badania, do których odwołuje się w swym tekście Hlušík, dotyczą przypadków przestępców skazanych w USA na śmierć, u których stwierdza się często ciężkie, psychiatryczne, neurologiczne bądź poznawcze zaburzenia. Zdaniem czeskiego neurologa, agresywność aż do możliwości popełnienia morderstwa jest też czasem charakterystycznym objawem chorób zakaźnych układu nerwowego (jak np. borelioza). Wspomniane przykłady wiążą się – jak trafnie konkluduje Hlušík – z wieloma pytaniami etycznymi. Przede wszystkim, w jakim stopniu niemoralne zachowania człowieka mogą być zależne od dysfunkcji mózgu, a także czy te ostatnie mogą częściowo bądź w całości usprawiedliwiać przestępce?

Na końcu omawianej publikacji w części zatytułowanej „Raporty terenowe” zamieszczony został jeszcze jeden artykuł pt. „Zaburzenia psychotyczne i osobowa wolność” (pp. 113–119). W tekście tym Borut Škodlar, profesor psychiatrii z Uniwersytetu Lublańskiego, stawia pytanie, czy w ogóle jest do pomyślenia wolność osobista ludzi, którzy walczą z zaburzeniami psychotycznymi? Autor stara się rozwiązać tę kwestię, posługując się studium przypadku schizofrenii. Wpierw omawia samą chorobę oraz jej wpływ na procesy podejmowania decyzji. Następnie uzasadnia swe przemyślenia poprzez dwa raporty dotyczące jego własnych pacjentów w różnym stadium choroby. Na koniec Škodlar przywołuje historię Johna T. Percevala (1803–1876), oficera armii brytyjskiej, który przez kilka lat przebywał w zakładach dla obłąkanych, po czym zaangażował się w walkę o ich prawa. Według słoweńskiego psychiatry, przykład ten dowodzi, że życie z zaburzeniami psychotycznymi nie musi wiązać się nieuchronnie z całkowitą utratą osobistej wolności.

Reasumując, należy podkreślić, że czwarty z kolei tom, zredagowany w ramach serii „Bioetyka w dyskusji” przez Sigrid Müller, Piotra Morcińca i Nenada Polgara, stanowi niezwykle aktualną i inspirującą lekturę. Książka ta podejmuje bowiem bardzo ważny temat neuronauk i moralności, prezentując interdyscy-

plinarne podejście do tej nowatorskiej problematyki. Gdy idzie o stronę formalną recenzowanej monografii wieloautorskiej, nie budzi ona zastrzeżeń. Wszystkie artykuły, opublikowane w niniejszym tomie w języku angielskim, zostały poprzedzone dwujęzycznym (niemieckim i angielskim) streszczeniem, a zamknięte spisem bibliograficznym. Ponadto na końcu omawianej publikacji zamieszczono anglojęzyczne biogramy poszczególnych autorów. Jeśli chodzi o aspekty merytoryczne monografii, warto zaznaczyć, że współtworzyli ją międzynarodowi specjaliści z zakresu teologii moralnej, bioetyki, filozofii, neurologii czy psychiatrii, co czyni ją dogłębnym, interdyscyplinarnym studium, pokazującym aktualny stan debaty na poruszany temat. Kwestią do dyskusji pozostaje tytuł publikacji, mający nieco inne znaczenie w języku niemieckim (*Neurowissenschaften in der Diskussion*) w porównaniu z angielskim (*The Moral Brain*). Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby zastosowanie jako głównego angielskiego tytułu, a po nim tożsamego tytułu niemieckiego, gdyż recenzowana monografia jest zasadniczo anglojęzyczna (w języku niemieckim opracowano jedynie abstrakty poszczególnych artykułów).

Konkludując, stwierdzić należy, iż nie ulega wątpliwości, że opisana wyżej publikacja pokonferencyjna Stowarzyszenia Bioetyków Europy Środkowej (BCE) stanowi bardzo ciekawe studium, pozwalające odkryć, jak bardzo złożony i elastyczny w swym działaniu jest ludzki mózg. Z przeprowadzonych analiz wynika bowiem, iż w żadnym wypadku nie można mówić o determinowaniu przez mózg działań moralnych człowieka.

